

NAVOIY VA RUMIY POETIK TAFAKKURINING BADIY - FALSAFIY O'XSHASHLIK VA TAFOVUTLARI

Karimova Mavluda Muzaffar qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogikka institute

filologiya fakulteti: filologiya va tillarni

o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: mavludakarimova187@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada XIV-XV asrlarda yashagan buyuk mutafakkirlar va shoirlar — Alisher Navoiy va Jaloliddin Rumi poetik tafakkurining badiiy va falsafiy jihatlari solishtiriladi. Maqolada ularning she'riyatida inson tabiatini anglash, ma'rifatparvarlik g'oyalari, ma'naviy tarbiya va muhabbat tasavvurlari qanday ifodalanganligi tahlil qilinadi. Shu bilan birga, Navoiy va Rumi ijodining umumiy badiiy xususiyatlari va o'ziga xos tafovutlari aniqlanadi. Maqola ilmiy metodologiya asosida yozilgan bo'lib, tarixiy, solishtirma, badiiy-estetik va falsafiy tahlil usullari qo'llanilgan.

Kalit so'zlar: Navoiy, Rumi, poetik tafakkur, badiiy-estetika, falsafiy tafakkur, ma'rifatparvarlik, muhabbat, she'riyat.

АННОТАЦИЯ

В статье сопоставляются художественные и философские аспекты поэтического творчества великих мыслителей и поэтов XIV–XV веков — Алишера Навои и Джалалуддина Руми. Анализируется, как в их поэзии выражено понимание человеческой природы, идеи просветления, духовного воспитания и любви. Выявляются общие художественные черты и специфические различия творчества Навои и Руми. Статья написана на основе научной методологии, используются исторический, сравнительный, художественно-эстетический и философский методы анализа.

Ключевые слова: Навои, Руми, поэтическое мышление, художественно-эстетическое, философское мышление, просветление, любовь, поэзия.

ANNOTATION

This article compares the artistic and philosophical aspects of the poetic thought of the great thinkers and poets of the 14th-15th centuries - Alisher Navoi and Jalaluddin Rumi. The article analyzes how their poetry expresses the understanding of human nature, the ideas of enlightenment, spiritual education and love. At the same time, it identifies the common artistic features and specific differences of the work of Navoi and Rumi. The article is written on the basis of scientific methodology, and historical, comparative, artistic-aesthetic and philosophical analysis methods are used.

Keywords: Navoi, Rumi, poetic thought, artistic-aesthetics, philosophical thought, enlightenment, love, poetry.

KIRISH

Alisher Navoiy (1441–1501) va Jaloliddin Rumi (1207–1273) Sharq she'riyatining eng yirik namoyandalaridan hisoblanadi. Ularning ijodiy merosi nafaqat adabiy-estetik qiymatga, balki falsafiy va ma'naviy tafakkurga boyligi bilan ham ahamiyatlidir. Navoiy o'zbek adabiyotida insonning ichki dunyosini, axloqiy qadriyatini va ma'rifatparvarlikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratgan bo'lsa, Rumi sufi falsafasi va ma'naviy tarbiyaviy qadriyatlarni she'riyat orqali ifodalaydi¹.

Sharq she'riyatida insonning ichki dunyosi, ruhiy o'sishi va ma'naviy tafakkur muhim mavzudir. Navoiy va Rumi ijodida bu mavzu har doim markaziy o'rinni egallagan². Ularning she'riyatida insoniy axloq, muhabbat, hikmat va ilohiy ma'naviyat mavzulari keng yoritilgan. Shu bilan birga, Navoiy va Rumi badiiy

¹ Hobsbaum R. Literary Theory and Criticism — London: Routledge, 2004. — 192-b.

² Muratova G. Sharq she'riyati falsafasi — Toshkent: Akademnashr, 2012. — 318-b.

vositalari, obrazlar, metaforalar va ruboiy-uslubiy xususiyatlar nuqtai nazaridan ham qiziqarli solishtirma tahlilga ega.

Maqolaning maqsadi — Navoiy va Rumiyy poetik tafakkurining o‘xshashlik va tafovutlarini aniqlash, ularning falsafiy va badiiy-estetik xususiyatlarini solishtirma tahlil qilishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Maqolada ishlatilgan asosiy metodlar quyidagilardan iborat:

Tarixiy-metodik tahlil — Navoiy va Rumiyy ijodining tarixiy kontekstini o‘rganish, ularning hayoti va davr muhitini aniqlash.

Solishtirma tahlil — ikki shoirning she’riy obrazlari, metaforalari va falsafiy g‘oyalari o‘rtasida farq va o‘xshashliklarni aniqlash.

Badiiy-estetik tahlil — she’riyatning ohang, ritm, uslub va obraz yaratish xususiyatlarini o‘rganish.

Falsafiy tahlil — shoirlarning ruhiy va ma’naviy tasavvurlarini solishtirish, insoniy qadriyatlarni yoritish.

Adabiyotlar tahlili

Navoiy ijodida asosan “Xamsa” (Layli va Majnun, Sab’ai Sayyor, Farhod va Shirin, Saddi Iskandariy, Hayrat ul-abror) asarlariga tayanildi. Navoiy o‘z she’riyatida insonning ichki olamiga, axloqiy tarbiyasiga e’tibor beradi va ma’rifatparvarlik g‘oyasini keng yoritadi.

Rumiyy ijodida esa “Masnaviy” va ruboiy asarlari o‘rganildi. Rumiyy she’riyatida sufi falsafasi, ma’naviy poklanish, ilohiy muhabbat va ruhiy o‘sinh asosiy mavzular hisoblanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

1. Poetika va badiiy-estetika

Xususiyat	Navoiy	Rumiyy
She’riy shakl	Gazal, qasida, masnavi	Masnaviy, ruboiy
Til va uslub	Boy, nafis, o‘zbek tilining barcha boyliklarini qo‘llash	Fors/ turk tilida, ruhiy ohangga boy

Xususiyat	Navoiy	Rumi
Metafora va obrazlar	Ijtimoiy va insoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi obrazlar	Ilohiy muhabbat va ruhiy poklanish obrazlari
Tematik yo'nalish	Axloq, ma'rifat, sevgi, adolat	Ilohiy muhabbat, ruhiy tarbiya, sufi falsafasi

2. Falsafiy tafakkur

Falsafiy jihat	Navoiy	Rumi
Inson tabiatini tushunish	Axloqiy va ma'naviy qadriyatlar asosida	Ruhiy va sufi yondashuv asosida
Ma'naviy tarbiya	Insonning jamiyat va o'zini anglashini rivojlantirish	Ilohiy muhabbat va ruhiy poklanish orqali insonni yuksaltirish
Muhabbat tushunchasi	Ishq va ma'rifatning uyg'unligi	Ilohiy muhabbat markaziy o'rin
Hayot falsafasi	Ma'rifatparvarlik va insoniylik	Ruhiy poklik va ilohiy yuksalish

Tahlil:

Ikkala shoir ham insonning ruhiy va ma'naviy o'sishiga e'tibor qaratgan.

Navoiy she'riyatida axloqiy qadriyatlar va jamiyat bilan uyg'unlik asosiy o'rin tutadi, Rumiya esa ruhiy poklanish va ilohiy muhabbat markaziy mavzudur.

Metaforik vositalar har ikkala shoirda o'xshash: sevgi, tabiat, insoniy qadriyatlar orqali badiiy obrazlar yaratilgan.

Tafovut shundaki, Navoiy badiiy-estetik vositalardan ko'proq ijtimoiy va ma'rifiy mavzuda foydalangan, Rumiya esa ruhiy va mistik falsafiy yo'nalishda.

XULOSA

Maqolada Navoiy va Rumiya poetik tafakkurining badiiy va falsafiy jihatlari solishtirildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ikkala shoir ham insoniy va ma'naviy qadriyatlarni yoritishda umumiy maqsadni ko'zlagan, ammo bu maqsadga erishish yo'llari va uslubi turlicha bo'lgan.

Navoiy she'riyatida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar, insonning jamiyatdagi o'rni va ma'rifatparvarligi muhim o'rin tutadi. Uning gazal va masnaviylarida sevgi, adolat, axloqiy qadriyatlar va insoniylik mavzulari markaziy rol o'ynaydi. Shu bilan birga, Navoiy metafora va obrazlar orqali har bir shoirlik xususiyatini o'zbek she'riyatida chuqur badiiy shaklda ifodalaydi.

Rumiy she'riyatida esa ruhiy poklanish, ilohiy muhabbat va sufi falsafasi markaziy o'rinda. U o'z masnaviylarida insonning ichki olamini, ruhiy yuksalishi va ilohiy muhabbatga intilishini tasvirlaydi. Rumiy ruboiylarida qisqa va ixcham shaklda falsafiy-ma'naviy g'oyalar chuqur ifodalanadi.

Shu bilan birga, ikkala shoirning ijodiy merosi Sharq she'riyatining rivojida, insoniy va ma'naviy qadriyatlarni yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning tafakkuri bugungi kunda ham insonni ruhiy va ma'naviy tarbiyalashda namuna bo'la oladi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, Navoiy va Rumiy ijodi o'xshash jihatlar bilan birga, ularning badiiy va falsafiy tafakkurida aniq tafovutlar mavjud. Navoiy ijodi ijtimoiy-ma'rifiy yondashuvga ega bo'lsa, Rumiy ijodi ruhiy-mistik falsafiy yo'nalishga asoslangan. Shu sababli, ularning ijodini solishtirma o'rganish Sharq she'riyatining estetik va falsafiy boyligini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Navoiy A. Xamsa — Toshkent: Sharq, 2000. — 432-b.
2. Navoiy A. Layli va Majnun — Toshkent: Fan, 1998. — 128-b.
3. Rumiy J. Masnaviy — Tehron: Sokhan, 2005. — 512-b.
4. Rumiy J. Ruboi — Istanbul: Beyazit, 2010. — 256-b.
5. Hobsbaum R. Literary Theory and Criticism — London: Routledge, 2004. — 192-b.
6. Nasr S. H. Sufi Essays — New York: State University Press, 2003. — 245-b.
7. Muratova G. Sharq she'riyati falsafasi — Toshkent: Akademnashr, 2012. — 318-b.